

Presentació

Un gran debat internacional

Enric Pujol

En el tombant del segle XX a l'actual centúria, un dels grans debats teòrics i ciutadans, a nivell internacional, s'ha centrat en la relació existent entre la història, la memòria i la identitat col·lectives. Si en les dècades finals del segle passat emergí la idea d'un «final de la història», segons el mot d'ordre de Francis Fukuyama, a mesura que ens acostàvem al nou segle, la història tornava a la palestra pública amb renovada vigoria, sota l'aparença, però, de «memòria històrica col·lectiva». No hauria de sorprendre aquest retorn si tenim en compte que cada cop es féu més evident que tota societat, per autolegitimar-se, necessitava una explicació històrica (elaborada per estudiosos, però compartida per una majoria social) que li recordés què havia fet, qui era, i què era allò que no podia tornar a repetir si volia elaborar un projecte de futur comú i viable. I això, evidentment, no era una qüestió d'ordre estrictament teòric, que afectés només els especialistes, sinó que tenia una inequívoca dimensió pública i ciutadana.

Malgrat la seva amplitud, aquest debat era i és molt complex i cal aclarir d'antuvi un seguit de punts per tal d'entendre plenament la seva significació. Aventurem-ne alguns. D'entrada cal una definició conceptual clara. Memòria i història no són sinònims, per bé que tampoc no són tan antagònics com en determinades èpoques s'havia dit. La seva relació amb la identitat col·lectiva és molt estreta, atès que són unes de

les principals bases a partir de les quals aquesta identitat se sustenta. Així mateix, no es poden negligir ni ocultar les estretes relacions existents entre l'escriptura de la història, la difusió d'una determinada memòria col·lectiva i els imperatius propis de la política; sobretot en uns moments en què aquesta memòria col·lectiva ha començat a esdevenir «el vector d'una religió civil del món occidental», com ha remarcat Enzo Traverso.¹ I encara, cal tenir present les peculiaritats específiques de cada societat on s'ha produït aquesta discussió general.

En el nostre cas, el debat ha estat molt ampli i ha tingut conseqüències polítiques importants. Només cal haver estat mínimament atent als mitjans de comunicació d'aquests darrers anys per constatar-ho. Per primer cop s'ha plantejat la necessitat d'impulsar, des de les institucions públiques catalanes, una política de memòria basada en els principis democràtics i en el pluralisme. La dimensió teòrica de tota aquesta qüestió, però, aquí no ha estat ni gaire seguida ni gaire atesa. És per això que en el present número hem volgut fer un balanç del debat general (tant en la seva dimensió «teòrica» com en la seva dimensió «pública», és a dir «política»), veure la dimensió que ha pres en el si de la societat catalana i aportar arguments que puguin enriquir la discussió general.

La il·lació entre memòria, història i política ha estat considerada per Albert Balcells, que s'ha plantejat les condicions de possibilitat

d'una política de memòria democràtica, allunyada de tot adoctrinament acrític de la ciutadania. Naturalment, aquesta política de memòria es converteix en molt polèmica quan s'aborda el passat recent, especialment el nostre, marcat per les conseqüències d'una implacable dictadura de gairebé quaranta anys i d'una guerra civil prèvia que constitueix un trauma col·lectiu difícil de superar. I encara ho esdevé més, de controvertida, quan es parla de les necessàries reparacions (polítiques, morals i econòmiques) de bona part de les víctimes del franquisme i de la guerra que encara no han estat compensades com cal. Aquesta és la temàtica dels articles de Dolors Genovès i de Xavier Díez. Dins d'aquest mateix fil discursiu, Ferran Armengol ens aporta diferents experiències d'altres societats que han patit traumes similars i analitza com s'ha reflectit això en el dret de cada país (i en l'internacional també), fins al punt de considerar el dret en si mateix com una forma de memòria històrica.

Si aquest conjunt d'articles tenen una dimensió clarament política, el segueix tot un bloc que centra la seva atenció en l'aspecte teòric de la qüestió. D'entrada, Jaume Aurell fa un ben documentat balanç del debat internacional en l'àmbit del pensament i de la historiografia. Josep Montserrat analitza sobretot l'aportació d'un filòsof, Paul Ricoeur, que ha estat un punt de referència ineludible per la importància de la seva formulació. Precisament és per això que s'ha considerat necessari incorporar en aquest volum un dels darrers textos d'aquest autor, on fa una reconsideració sobre el seu llibre més famós, que du el mateix títol que l'escrit presentat: *Memòria, història i oblit*. L'article d'Antoni Simon aborda un aspecte clau d'aquest gran debat, però que no sempre es fa evident pel gran públic: el de l'elaboració i la discussió historiogràfica.

La importància de la història i de la memòria en la configuració de les identitats en general i de la catalana en particular és el centre d'atenció de l'escrit de Jordi Casassas, de gran densitat teòrica, i també del de Marta Rovira, que estudia la representació simbòlica del passat nacional. La complexitat del cas català s'aprofundeix quan fem un aproximació territorial. Especialment complexa, pel que fa a les filiacions identitàries, és la realitat de la Catalunya del Nord, analitzada per Joan Peytaví. Però també ho és molt, de complexa, per motius de correlació política, la del País Valencià, que és descrita per Gustau Muñoz. Així mateix, s'ha volgut insistir, per si no era prou obvi, en el fet que quan parlem d'història, de memòria col·lectiva o de les polítiques que s'han d'abordar des de les institucions públiques, no es pot reduir tot al període contemporani. No cal insistir en el paper que històricament (i encara avui) ha jugat el passat medieval, ja que existeixen diferents estudis sobre l'ús que se n'ha fet. I el mateix passa amb els temps moderns, molt importants per la definició identitària catalana, que han estat estudiats per Òscar Jané.

Finalment, com a contrapunt al cas català, presentem un escrit de Jacques Beauchemin, que ens explica el cas del Quebec, tant diferent, però alhora tant similar al nostre.

Com es pot veure per la diferent especialització dels autors (pensadors, historiadors, sociòlegs, juristes, periodistes, politicòlegs...) s'ha volgut oferir als lectors una consideració interdisciplinària de la temàtica tractada, com una prova més de l'ampli abast que el debat ha suscitat arreu i també a casa nostra.

1. *Els usos del passat. Història, memòria, política*, (Traducció de Gustau Muñoz), Universitat de València, València, 2006